

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА
MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XXXIV

Редакциони одбор
БИЉАНА МАРКОВИЋ, НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ,
РАДОМИР Ј. ПОПОВИЋ, ВЛАДИМИР ЈОВАНОВИЋ,
БОЈАНА КАТИЋ-МИЉКОВИЋ, ЉУДМИЛА КУЗМИЧЕВА,
ГАБРИЕЛА ШУБЕРТ, ЛИЛИАНА СИМЕОНОВА

Одговорни уредник
НЕДЕЉКО В. РАДОСАВЉЕВИЋ

Београд
2013

Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ*

Историјски институт

Београд

СИМО СОКОЛОВ И СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА У БУГАРСКОЈ 1883–1886. (ДОКУМЕНТИ)**

Анстракт: У раду су приређени и објављени извори из фонда „Симо Соколов“, који се чувају у Бугарском историјском архиву у Софији. Извори су настали преписком српских политичких емиграната у Бугарској са Соколовим, словенофилом и одликованим српским официром из рата за независност 1876–1878. Симо Соколов, Бугарин из Трна, одрастао и школован у Србији, вратио се након тог рата у Бугарску. У периоду након Тимочке буне, активно је помагао српске емигранте који су се склонили у Бугарску, и имали намеру да оружаном побуном изврше преврат у Краљевини Србији. Грађа из ове тематске целине приређена је хронолошким редоследом, уз додатна објашњења у тексту. Идентификовани су важније личности, топоними и догађаји.

Кључне речи: Симо Соколов, Никола Пашић, Краљ Милан Обреновић, Србија, Бугарска, емиграција, државни удар.

У Бугарском историјском архиву (Български исторически архив) Народне библиотеке Свети Кирил и Методиј (Св. Кирил и Методиј) у Софији, чува се и архивски фонд „Симо Соколов“. Након последње ревизије грађе, он је под редним бројем 34 сврстан у посебан део под именом „Лични фондови“ (Лични фондове): Реч је о архивским фондовима формираним од оставштина појединих личности.

* nedeljko.radosavljevic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804-1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

Фонд „Симо Соколов” садржи 11 тематских целина, односно архивских јединица (архивни единици), у којима се чувају 122 предмета, од којих неки садрже и више докумената. Хронолошки, он обухвата време од 1868. до 1918. године. Поред службених докумената, у њему се чува и део приватне преписке аутора на српском, бугарском и руском језику. Грађа на другим језицима највише је повезана са његовим контактима са бугарском емиграцијом у Румунији, док су документа на руском језику углавном војне провенијенције. Након грађе на бугарском, у фонду је најзаступљенија грађа настала на српском језику. Архивистичку обраду грађе извршио је Љубен Божинов.

Грађа из овог фонда делом је објављена. Соколовљев биограф Николај Илијев је у своје дело *Капитан Симо Соколов, трњското вџстание от 1877. г.*, унео и садржај појединих докумената, пре свега везаних за његову делатност у периоду ратова које су водиле Русија и кнежевине Србија и Црна Гора против Османског царства од 1876. до 1878. године, преведених на бугарски језик.¹ У раду под насловом *Српски документи из фонда „Симо Соколов” Бугарског историјског архива Софија*, приређена су и публикована документа из прве три целине овог фонда, која се у највећем броју односе на ратни период 1876–1878, мада је њихов хронолошки распон од 1875. до 1910.² Документа на српском језику која се не односе на ратни период 1876–1878, највише има у тематској целини 8, а њихова проблематика везана је за односе српских емиграната у Бугарској са Симом Соколовим и другим значајним бугарским личностима, па је због тога њиховом приређивању и објављивању морало да се приступи одвојено.

Тематска целина 8 због садржаја грађе и носи назив *Сарадња са српским емигрантима у Бугарској на челу са Николом Пашићем у њиховој револуционарној делатности против краља Милана и српске владе 1885–1886. године*.³ Ради се, дакле, о у српској и другим историографијама мало познатој грађи, која даје слику амбициозно замишљеног подухвата државног удара у Краљевини Србији, планираног од емиграната окупљених око првака Народне радикалне странке на челу са Николом Пашићем, који су,

¹ Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњското вџстание от 1877. г.*, Софија 2000.

² Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов” Бугарског историјског архива Софија*, Споменик СХЛП, Одељење историјских наука, 15, Београд 2009, 125–140.

³ *Сътрудния на сръбските емигранти начело с Никола Пашич в България в тяхната револуционна дейност срещу крал Милан и сръбското правителство 1885–1886.*

након пропасти Тимочке буне 1883. године, нашли уточиште у Бугарској.⁴ Утицајна емигрантска групација нашла је стабилан ослонац у људима попут Сима Соколова, и била подржана од Словенског добротворног друштва из Санкт Петербурга, институције која званично није била део руских државних структура, али је руска влада имала јак утицај на њено деловање.⁵

Да би се боље разумеле околности настанка грађе из ове тематске целине, неопходно је указати на чврсту везаност Соколова са Србима и Србијом. Соколов је рођен у селу Грознатовци код Трна 1848. године, али, највећи део детињства и младости провео је у Кнежевини Србији, у којој су се бројни његови сународници школовали, политички организовали, бавили различитим занатима и трговином, политички и војно организовали. Та бројна бугарска колонија у Кнежевини Србији била је основ за формирање добровољачких јединица, попут Прве бугарске легије, која је учествовала у одбрани Београда од османског гарнизона смештеног у калемегданској тврђави 1862. године. Соколовљеви отац и стричеви, који су се бавили дунђерским занатом, прво су се настанили у Тополи.

Симо Соколов је у Србији завршио основну школу, стекао пуно гимназијско образовање и дошао до краја студија на Историско–филолошком факултету Велике школе у Београду. Соколовљеве београдске године, започете у јесен 1865. уписом у Београдску гимназију, биле су и почетак његовог ближег упознавања са бугарском политичком емиграцијом. На

⁴ Већина емиграната добила је посао у државној служби, ослоњена на своје бугарске сараднике који су имали јаког утицаја у влади. Сам Никола Пашић прво је добио место професора геометрије у Првој мушкој гимназији у Софији, да би потом као службеник Министарства грађевина учествовао у планирању изградње железнице кроз Бугарску, а радио је и друге послове из домена овог владиног ресора. Ј. Д. Митровић, *Никола Пашић као емигрант о питању ослобођења „српске земље“ у Бугарској*, Тимочка буна 1883. и њен друштвено-политички значај за Србију XIX века, Београд 1986, 189.

⁵ Пашић је успоставио блиску комуникацију са Василијем Аристовим, председником Словенског добротворног друштва. Ово друштво, иако формално самостално од руске владе, у свом саставу је имало неколико генерала, грофова и универзитетских професора, врло утицајних у држави. Поред тога, у Москви је био у контакту са Иваном Аксаковим и генералом Михаилом Черњајевом, који је био учесник српско-османског рата. Одређену подршку Пашић је обезбедио и у Румунији, где се крио у време када су српска и аустроугарска дипломатија тражиле да буде изручен Краљевини Србији. А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, Бугарска, Румунија, Русија, Никола Пашић – живот и дело, Београд 1997, 219–220.

њега је посебан утицај имао Љубен Каравелов,⁶ док му је ђакон Дионисије Антонов Помаков, каснији ловечки митрополит Бугарске егзархије, који је у Београду учио богословске науке, давао новчану помоћ.

Иако је од раног детињства живео у Кнежевини Србији и систематским образовањем стекао одлично знање српског језика, Соколов је сачувао свест о бугарском пореклу. Међутим, као и други Бугари тог времена, он се у Кнежевини Србији никако није осећао као странац. У српској средини, и у комуникацији са бројним Бугарима, Соколов је прихватио идеје о потреби заједничке акције балканских народа за коначно ослобођење од османске власти. Након што је у Босни и Херцеговини 1875. избио српски устанак, Соколов је са својим бугарским истомишљеницима, пре свега Љубеном Каравеловим, подржавао борбу за ослобођење Срба у Босни, а када је 6. априла 1876. у Копривштици почео и бугарски устанак против османске власти, који је брзо угушен уз велике злочине османских трупа, било је сигурно да ће узети учешћа у рату који је убрзо уследио. Уочи српско-османског рата 1876–1878, Соколов је брзо прошао курс војне обуке, која га је препоручила за официрски чин. На добровољце из предела под османском влашћу војне власти Кнежевине Србије су озбиљно рачунале. У том смислу, делатност Соколова превазишла је и њихова најсмелија очекивања. У подстицању Бугара да приступе српској војсци, посебно оних из околине родног Трна, у који је повремено одлазио у извиђачке мисије преодевен у сељачко одело, он је имао кључну улогу. У време рата командовао је добровољачким јединицама у чијем саставу нису били само Бугари, већ и Срби из

⁶ Љубен Стојчев Каравелов (Копрившница, 1834 – Русе, 1879), књижевник, новинар, публициста и национални радник, један од оснивача Бугарског револуционарног централног комитета, организације чији је циљ био ослобођење Бугарске од османске власти. Године 1867. боравио је у Београду као дописник неких руских листова, у очекивању рата Србије против Османског царства. Због веза са Уједињеном омладином српском био је принуђен да напусти Београд и оде у Нови Сад, где је 1868. био неколико месеци под истрагом због сумње у повезаност са атентатом на кнеза Михаила Обреновића. Пошто је био ослобођен оптужби, одлази у Букурешт. У Београду је поново боравио 1875, а током 1876. узео је активно учешће у формирању добровољачких чета. Све време до тада, непрекидно је одржавао контакте са својим србијанским познаницима, али и са устаницима у Босни и у Херцеговини. Његова супруга Наталија била је Српкиња. Умро је 1879. од туберкулозе, непосредно по ослобођењу Бугарске. Међу његовим делима, издваја се и драма написана на српском језику 1869, *Је ли крива судбина*. В. Николова, М. Куманов, *Кратак исторически справочник*, Бугарија 3, Софија 1983, 257–259.

различитих крајева Османског царства. Сви они су, у тешким тренуцима, када је Србија била пред војничким сломом, имали велико поверење у њега као свог команданта. Соколов се истакао у бојевима на Кади Богазу, Бабиној Глави, Тресибаби, а посебно у борбама за ослобођење Пирота и у продору српске војске према Ћустендилу. У току рата, више пута је похваљиван и одликован за исказану храброст, а посебно за допринос у ослобођењу Пирота.⁷ О томе колико је његово име међу Србима ослобођеним од османске власти било угледно, сведочи и податак да се оно, поред имена краља Милана и српских генерала Хорватовића, Белимарковића и Лешјанина, помиње и у једној од песама насталих након ослобођења Ниша.⁸

Симо Соколов, похваљиван и одликован официр српске војске, добровољачки војвода кога је због исказане храбрости веома поштовао и генерал Ђура Хорватовић, одлучио је да се након стварања Кнежевине Бугарске врати у завичај. У Бугарској је био народни посланик, а бавио се и адвокатуром. Као посланик се залагао за обнову Трнског краја, који је у рату тешко страдао.⁹

Када је избио српско-бугарски рат, Соколов је, као и већина Бугара, био изненађен. Иако је имао капетански чин, који је у бугарској армији био практично највиши¹⁰, и велико ратно искуство, Соколов ипак није морао да се бори против српске армије чији је заслужни официр био. Њему је, као резервном официру, била поверена једна добровољачка формација предвиђена за одбрану Софије, до које немотивисана српска војска у краткотрајном наступању није ни дошла.¹¹ Бугарска влада није га послала на фронт можда и због знања које је имао у формирању, обучавању и дисциплиновању добровољачких одреда, стечених управо у српској војсци, а која су могла да се примене и у датом тренутку. Српско-

⁷ Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов“*, 126.

⁸ У песми се помиње ослобођење Ћустендила које је извршио Соколов са својим добровољачким одредима, али је град убрзо напуштен и предат руској војсци. Први стихови гласе: *Краљ Милана српска војска земљу претисла, до Софију Хрват-паша до ње Радомир, на та бања Ћустендила Сима Соколов...* Б. Лилић, *Извештај изасланика Милоша С. Милојевића о стању школа у окупираним нишком, пиротском, врањском, топличком и ужичком*, Споменик СХЛП, Одељење историјских наука 15, Београд 2009, 77.

⁹ О Симу Соколову видети: Н. Радосављевић, *Српски документи из фонда „Симо Соколов“*, 125–140; Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњнското вџстание от 1877. г.*, Софија 2000, *passim*.

¹⁰ Готово сви официри са вишим чиновима били су Руси, привремено распоређени у војску Кнежевине Бугарске.

¹¹ Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов, трњнското вџстание от 1877. г.*, 138.

бугарско суочавање на ватреној линији за њега је свакако било емотивно тешко, јер је био велики заговорник словенског јединства. Након рата, поред тога што је помагао српске емигранте, живео је углавном мирно, склоњен у страну са политичке и страначке сцене. Умро је у Софији 1918.

Иако су се 1878/79. вратили у ослобођену Бугарску, и Соколов и други Бугари који су учествовали у рату као припадници српске војске задржали су трајне везе са саборцима и пријатељима у Србији. Соколов се и у том погледу посебно истицао. Грађа која се чува у 8. тематској целини фонда *Симо Соколов*, управо указује на то које су му структуре у Србији биле блиске.

Након угушења Тимочке буне 1883, подигнуте против краља Милана Обреновића, већина њених учесника је похапшена: међутим, водећи идејни покретачи побуне, на челу са Николом Пашићем, Алексом Станојевићем и другим, успели да избегну хапшење прешавши у Кнежевину Бугарску. Од тада, њихов циљ је био свргавање краља Милана са српског престола, а у намери да опстану у Бугарској и из ње организују побуну, нашли су ослонац у својим бугарским ратним друговима. Никола Пашић био је у блиским односима са организатором Пловдивског преврата од 6. септембра 1885, Захаријем Стојановим и Димитром Ризовим, којим је дошло до уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румелије. Тај чин Пашић је поздравио, успут тражећи помоћ за куповину оружја ради извођења преврата у Србији. Поред тога, у преписци са њима износио је и предлоге за склапање српско-бугарског савеза, који би заживео након што би се решило питање смене власти у Краљевини Србији.¹²

Проблематика везана за српско-бугарске односе, па и наведени рат 1885, истраживана је и у српској и у бугарској историографији, а пажњу су јој посветили и руски научници који се баве историјом Балкана, пре свега словенским питањем. Међутим, иако позната, емигрантска активност Николе Пашића и других, који су након 1883. живели у Бугарској, још увек није у потпуности истражена. Прворазредни извори о томе, који се чувају у тематској целини 8. фонда „Симо Соколов”, могу допринети још бољем сагледавању емигрантске активности Пашића и сарадника.

У поменутој целини чувају се укупно 23 предмета. Грађа садржи осам телеграма, једну признаницу, два концепта писама и оригинале писама које је Соколов примио у периоду 1885–1886. године, на српском и на бугарском језику. Поред писама упућених Соколову, сачувана су и

¹² А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, 216–217.

писма која је примио Пашић, као и концепти Пашићевих писама које је слао у Црну Гору књазу Николи Петровићу и председнику Министарског савета Божу Петровићу.

У овој преписци учествовали су Никола Пашић, Алекса-Аца Станојевић, Петар Славејков, Никола Сукнаров, Софија и Симо Соколови, и други. Преписка се односи на краља Милана Обреновића, књаза Николу Петровића, министра Милутина Гарашанина, председника црногорског министарског савета Божа Петровића, и друге. Поред писама или њихових концепта, сачувани телеграми сведоче о хитности извршења неких емигрантских замисли. Писма су стизала из Србије, затим из различитих крајева Бугарске, пре свега области поред српско-бугарске границе, од Видина, преко Лома и Куле, до Софије и Трна, као и из Москве, Новог Сада и Оршаве, што указује на постојање озбиљне мреже која је припремала извођење државног удара и преузимање власти у Краљевини Србији.

На заједничком деловању у рушењу краља Милана поново су се нашли људи чије је чврсто пријатељство створено у рату Кнежевине Србије против Османског царства. Међутим, у положају те две групе „браће по оружју“ и политичким идејама, постојала је велика разлика. Прво, Бугари у својој земљи нису били изложени опасности да, помажући српске емигранте, буду оптужени за издају, мада је њихова активност била праћена од полиције, посебно због тога јер је српска влада тражила да им се ускрати подршка и гостопримство, док су бугарске власти прво пристајале само на то да их држе даље од границе, да би их потпуно удалиле из земље тек након абдикације кнеза Александра Батенберга I, и доласка на престо Фердинанда Кобурга I. Сем тога, након српско-бугарског рата 1885¹³, огорчени на српског владара који им је само седам година раније био врховни командант, бивши бугарски добровољци у српској војсци нису више имали никаквих моралних дилема у погледу тога да ли је његово рушење пре свега за Бугарску, али и за политичку опцију у Србији која је то заговарала, па и општу словенску ствар, био користан посао. За њих је краљ Милан био човек који је непромишљеним

¹³ Краљевина Србија објавила је рат Кнежевини Бугарској 2 (14) новембра 1885. Убрзо потом, у бици код Сливнице 6. и 7. новембра, немотивисана и деморалисана, уз то и лоше вођена српска војска, поражена је, и кренула је у повлачење. Примирије је склопљено након српског губитка Пирота 16 (28) новембра 1885, а мир у Букурешту 3. марта 1886, са само једним чланом: *Између Краљевине Србије и Кнежевине Бугарске мир се успоставља даном потписивања овог уговора*. Када је реч о међудржавној граници, задржан је status quo ante bellum. *Историја српског народа* 6/1, Београд 1983, 82–84 (Чедомир Попов).

уласком у рат у значајној мери искомпликовао односе два народа, и угрозио рад на словенском јединству.

Међутим, за разлику од Бугара, делатност српских емиграната се кретала танком линијом између намере да се сруши њихов владар у циљу извлачења државе испод аустроугарског утицаја и нове афирмације идеје словенског јединства, и издаје државе, која је због тога могла да се нађе и у грађанском и династичком рату. Андреј Шемјакин наводи да је српска емиграција припремила чак четири плана покушаја државног удара у Краљевини Србији, у кратком периоду од 1884. до 1886, намеравајући да у њих, поред својих присталица, укључи и Кнежевину Црну Гору.¹⁴ У намери да свој циљ реализују, емигранти се нису устручавали да преко ухода чак шпијунирају и српску војску у пограничним областима, и да припремају и наоружавају своје присталице. Њихова замисао да се обрете црногорском књазу Николи Петровићу с молбом да преко Рашке области упути одред од 600 до 1.000 људи, који би помогао побуну у Ужичком крају, у којој су отпор политици краља Милана одмах по склапању Тајне конвенције са Аустро-Угарском организовали радикалски прваци, прота Милан Ђурић и прота Новак Милошевић, такође је био корак ка неизвесној будућности државе. То би, очигледно, био почетак државног удара. За даља збивања у Краљевини Србији вероватно није било озбиљног плана.

С обзиром на то шта се све у емигрантским круговима планирало, заустављање једног од покушаја државног удара у тренутку када је у Краљевини Србији након Пловдивског преврата проглашена мобилизација, и када се претпостављало да војска може да крене у ослобађање Старе Србије, није био патриотски чин којим је, због државних и националних интереса емигрантски политички програм склоњен у страну, већ сасвим прагматичан потез. Јер, у случају да изазову побуну у Србији у тренутку док јој војска врши стратегијски развој ка Косову и Метохији, политичка перспектива Николе Пашића и сарадника била би заувек окончана.

У времену настанка ових извора, постојале су три модерне јужнословенске државе, Краљевина Србија, Кнежевина Црна Гора и Кнежевина Бугарска. Србија и Црна Гора биле су већ државе са традицијом, иако им је пуна независност призната Берлинским конгресом 1878. године. Кнежевина Бугарска је тек седам година била самостална, са веома slabим трибутарним односом према Порти, али заснована на темељима националне идеје развијене још под османском влашћу. А у

¹⁴ А. Шемјакин, *Никола Пашић у емиграцији (1883–1889)*, 216–217.

времену модерних националних држава, словенско јединство могло је бити узето у обзир само уколико су постојали и заједнички интереси проистекли из државног разлога. Док је руски утицај био најјачи у Кнежевини Бугарској, помоћ српским емигрантима преко незваничних канала можда се могла подвести под њен државни разлог. И црногорска политика, заснована на блиским политичким везама са Русијом и родбинским везама са србијанском кнежевском кућом Карађорђевића, такође је могла бити разумљива, мада је књаз Никола Петровић водио рачуна о томе да се не упушта у подршку авантуристичких пројеката српске емиграције у Бугарској.

Међутим, став емиграната према сопственој земљи, који се јасно види и у приложеној грађи, крајње је проблематичан. У свом партијском обрачуна с краљем Миланом, они очигледно нису много размишљали шта ће се десити са државом. И њихове идеје о упаду одреда црногорске војске на простор Ужичког округа, како би се тамо подигао устанак против краља Милана Обреновића, такође су биле површне. У том крају присталице Народне радикалне странке су судски процесуиране и затваране, по сеоским гробљима западне Србије и сада се могу наћи споменици људи који су умрли у затворима у којима су били заточени као краљеви противници, а на резервни састав војске из Ужица у рату 1885. краљ Милан није ни озбиљно рачунао, јер је могло доћи до побуне. Не треба заборавити да је то био однос према краљу Милану, али не и према целокупној династији Обреновића. Када се о томе ради, треба напоменути да је из Ужичког краја био њен родоначелник, кнез Милош Обреновић, а његов син, кнез Михаило, у њему је уживао неподељену подршку, нарочито након дипломатског успеха у исељавању османског гарнизона из ужичке тврђаве 1862. године. Иако до интервенције војно знатно слабије Црне Горе на том простору и није могло лако доћи, између осталог и због тога што са том државом није постојала заједничка граница, емигрантске ставове компромитује и сама идеја коју су развили. Јер, последице упада одреда црногорске војске на простор веома добро наоружане западне Србије довеле би до унутарсрпског рата, одмазде према присталицама династије Обреновића, а нису могле бити искључене и друге могућности, попут окршаја присталица две династије, пљачке, уништавања привреде и имовине. И шпијунирање пограничних јединица српске војске, уз опис њиховог стања, свакако доступан и бугарским властима, гледано из угла националног и државног интереса такође нема оправдања. Тадашња, као и каснија модерна законодавства, такву делатност препознају као кривично дело издаје.

Читајући део докумената из ове збирке, необавештени читалац би на први поглед помислио да се ради о две групе привредника који се у преписци договарају око послова, купују и продају робу, тргују свињама и сточном храном, учествују на лицитацијама око изградње мостова... Међутим, иако су неки од припадника српске емиграције у Бугарској имали пословне интересе, врло је лако одредити које писмо се заиста односи на личне послове, а у којима се трговачки и пословни изрази користе као шифроване писане поруке. Када, на пример, Алекса Станојевић моли Соколова да пронађе извесног јеврејског трговца Баруха у Софији који му дугује новац, и тражи од њега да активирањем менице тај дуг наплати, нема никакве сумње да је о томе заиста и реч. У оваквим случајевима аутори писама су се потписивали именом и презименом, а у њиховој садржини нема ништа тајно. Међутим, када исти човек обавештава Соколова да је *овамо* [у Бугарску] *прешло тријестину људи да узму алат*, и да је *премешено и склоњено 17 пијука*, јасно је да се ради о припадницима српске опозиције који су у Бугарској добили оружје и враћали се назад. У једном писму у коме се потписао као *Рајић трговац*, Никола Пашић наводи да ће, *док пијаца не буде боља, свиње боље спремити*, као и то *да ће купити храну за њих*, с тим да их Соколов смести на сигурно док не дођу *трговци из суседства*. У том писму свакако се радило о пушкама и муницији, које је требало пребацити преко границе, а трговци из суседства који се помињу у ствари су Пашићеви истомишљеници из Србије. И телеграми којима се Соколов извештава да су за *Инжењера* [Пашића] *послати алати* у погранични Цариброд упућују на сличан закључак.

Емигрантска активност трајала је све док председник бугарске владе, Петко Каравелов, брат Љубена Каравелова, није у склопу нормализације односа две земље након рата забранио њихову делатност, а Пашићу и најближим сарадницима накратко ускратио гостопримство. Они су, међутим, поново били у Бугарској већ 1888. године. У даљем тексту ова грађа дата је хронолошким редоследом. Уз сваки документ приложена је одговарајућа регеста. Уколико на писмима нема потписа, или су њихови пошиљаоци потписани псеудонимом, ауторство је установљено анализом рукописа, стила и конструкције реченица. Поједина писма нису датирана, нити је наведено место одакле су послата. Део њих је на основу садржаја било могуће ситуирати у ужи хронолошки оквир. Сви предмети који немају тачно утврђено место и време настанка дати су на крају приложене грађе. Поред писама на српском, део извора у овој тематској целини је на бугарском језику. У тим случајевима извршено је

превођење извора на српски, и оба текста, и оригинални и превод, дати су у целини. На крају сваког писма или целог предмета наведена је архивска сигнатура, као и то да ли се ради о оригиналу, концепту или нечем другом.

1.

Видин, 11 [23] маја 1885. Аца Станојевић Симу Соколову. Пише му о пословима са воштаним свећама и моли га да наплати меницу од 1.000 лева са каматом, коју му је дужан Мориц Божан из Софије. Шаље у прилогу писмо за Николу Пашића и моли га да му га одмах преда.

Симо брате,

Један од наших људи који се бави израдом воштани[x] свећа и који је сада овде, рад би био да зна како твој посао иде тамо. Како немамо другог вернијег пријатеља који би могао да нам то јави, ево се ја обраћам теби и молим те да ми ускоро јавиш је ли тамо слободна продаја воштани[x] свећа по дућанима, или их само црква израђује и продаје. Ако је слободна продаја онда одкуда их набављају дућанције, а ако није онда како их црква набавља.

Научи се и за цену свећа а и зато какве се свеће више троше, да ли беле, или жуте, или шарене. Колико ти буде пре могуће одговори ми. Писмо пошљи право на моју адресу.

Јави ми и пошто би се могла теслимити тамо шљивовица и да ли би требала јача од 12 гради, или би могла да има своју цену и слабија.

Много живота и здравља од твог Аце.

Видин, 11 (23) 5. [18]85.

Ово писмо предај Пашићу одма[x] молим те.

Још нешто:

По једној меници имам да примим од неког Морица Божана Јеврејина 1.000 лева са интересом. Као што сам сазнао, тај се Мориц налази у радњи која носи фирму „Ј. Барох и компанија” тамо у Софији.

Молим те финим начином увери се како он тамо ради и има ли што из чега би се могла наплатити ова сума. Он се крије, крије и своје стање и ради на туђе име, али мислим да му се ипак може доскочити. Пробај све што знаш да то помаћи, и ако видиш да има неких изгледа јави ми да ти пошљем меницу и пуномоћје. За труд твој лако ћемо се погодити. Заузми се колико год можеш да се ма шта наплати од њега.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 1–2.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13, 5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се види да је у прилогу послато и писмо за Николу Пашића, које му је свакако предато, јер није остало у заоставитини Соколова.

2.

Москва, 1 [13] август [1885]. Љубица [...] ¹⁵Софији Сукнаровој.

Необходимо счекаите работата [...] ¹⁶Никондра.

Љубица.

Обавезно сачекајте [да се заврши] посао Никондре. ¹⁷

Љубица

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 22.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

¹⁵ Непознато.

¹⁶ Нечитко.

¹⁷ Никондра – Никола Пашић.

3.

*Софија, 17 (29) август [1885], Софија Соколова Симу Соколову у Трн.
Послала је тражени алат (инструменте).*

На 17. изпратила инструменти.

17. сам послала алат.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 4.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

4.

*Софија, 17 [29] август 1885.
Софија Соколова Симу Соколову. Јавља му да је послала алат.
Кирија у Софији је 150 гроша.*

Симо, изпрашамъ ти алатитѣ. Киријата струва 150 гроша, петъ гроша данъ е киридѣјата капара. Ти му плати тамъ зашто сам се бояла да му тук плата.

г. Софија, 17. авг. 1885

Твоя Софија

Симо, шаљем ти алат. Кирија кошта 150 гроша, пет гроша дан је капара кирицији. Ти му плати тамо, јер сам се бојала да му овде платим.

г. Софија, 17. авг. 1885.

Твоја Софија

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л. 5.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на бугарском језику, на једној страни формата 21 x 13, 5 ст

5.

Без места, 28. августа [9. септембра] 1885. Никола Пашић Симу Соколову. Јавља му да је добро учинио што је капарисао 400-500 свиња. Тражи да му се пошаље поуздан човек који ће му све објаснити. Тражи да се сместе „близу трга”.

Добри друже! Примих твоје писмо и видех да трговина иде добро. То ми је мило. Добро си учинио што си капарисао 4-5 стотина свиња, само не могу поуздано знати какву [х]рану требају, пошаљи ми пробу по тог човека да се не преварим, јер овамо има више сорти под тим именом. Ја морам да идем у Лом на лицитацију за мост на Цибрици¹⁸ и вратићу се у недељу. Жао ми је што се не могу састати са кметом и да опширно одговорим, но видићемо се кад се вратим. Разбери за место где можемо свиње сместити и ранити, и кад их крећемо да није далеко од трга, да се не крхају и сатиру. Ово уздање на тебе друже.

28. август 1885.

Твој ортак
Никола Пашић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 7.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 26 x 21 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види датум настанка, али се на основу и овог рукописа може закључити да је аутор концепта Никола Пашић.

6.

Без места, 31 августа [11 септембра] 1885. Аца Станојевић Николи Пашићу. (није сигурно). Јавља му о стању у Србији, контактима са појединим присталицама и држању проте Милана Ђурића у затвору.

Никола,

Надао сам се да ћу данас моћи што више јавити по повратку човека, но тако није. Човек је отишао у Земун и тамо морао чекати

¹⁸ Цибрица, у бугарском језику уобичајени назив за мале реке или потоке.

неколико дана да се састане. Напоследку [је] дошао Окица, који је на сву прилику лично своје мњење казао, а не мњење свију. Он је поручио да се чека док не стигну и они са својим послом, јер мисле да се треба најпре с Миланом рачун прегледати и онда се упуштати у рад. Докле ће то бити није могао казати, но споменуо [је] да ће Костица моћи што више казати.

Костице пак још нема. Он је пошао из Новог Сада али се задржао у Оршави због пасоша, па ту остао и до сада. Са њим је тамо оданде [пошао] и Мика Илић медицинар, који се од месец дана на[х]оди у Н[овом] Саду не смејући у Србију стога што је присуствовао на погребу [...]*креза*¹⁹, а био је државни стипендијант. Јутрос сам послао одавде човека да га нађе у Оршави и да му даде пасош са којим ће моћи да дође доведе или [у] Калафате. Ако га нађе, могу му се надати сутра. Колико нам знаде казати Мика, и Коста неће имати што више казати. Он прво није сачекао Окицу у Н[овом] Саду но отишао [је] пре, а после он ће знати само о својој околини да каже и неће ништа знати о оном у Београду. Можда и није хтео све да повери и каже овоме, но по свој прилици биће да од споразума у земљи нема ништа.

Међутим, овде је несрећа. Јавио сам ти прошли пут шта је било. Сад ти могу јавити још и то да је оданде дошло око 150 душа и тражи на овој страни оно што им је обећано, т[о] ј[ест] траже рада. Маринко их склања но ствар не може тако остати. Ја сам се усчудио и просто не знам шта ће се [десити, догодити].

Одма[х] јави депешом шта ћемо са овим људима. Да се пусте натраг или да им правимо и сами друштва, а ти тамо гледај шта ћеш.

Косту ћу склањати да дође тамо ако хтедне.

Уздравље.

31. VIII [18]85

У наставку, истим рукописом.

Депеширај о књигама или о нечему подобром.

О поп Милану²⁰ ово нам причају, држи се необично јуначки. Слали му предлог преко Жунића да се јавно одрекне чланства, али он [је] то одбио. На претње Браловићеве и притисак што се над њим чини

¹⁹ Нечитко.

²⁰ Прота Милан Ђурић, ужички свештеник, један од првака НРС, ухапшен и једно време држан у затвору као противник династије.

одговара мушки, и нимало се не страши. Људи су се [...] ²¹ да га ослободе затвора још одма[х] када је у[х]апшен, но он то није дозволио говорећи за [да ни за] шалу не смеју ништа, те људи се тада повукли. Казао им [је] да тада нападну и ослободе га ако би дошло до стрељања. Вест о његовом самоубиству или покушају бекства није верна.

Сретенковић се тако исто добро држи. Попа Милана терети један од саучесника, а Максима нико. Овог последњег на сву прилику криве због завере, о којој до сад ништа нису могли уватити.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 28-8 грѣб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13, 5 ст. Ауторство се не види из текста, али је по рукопису и начину обраћања највероватније настало из пера Алексе-Аце Станојевића. У прилогу се налази и превод на бугарски језик. Иако писано Николи Пашићу, писмо је остало код Сима Соколова, коме га је он можда поверио на чување.

7.

Без места, 5 [17] септембра, без године (вероватно 1885). Никола Пашић Симу Соколову. Препоручује му извесне људе.

Ови људи [су] добри подпредузимачи. Можемо с њима говорити о послу.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 13.

Оригинал

Опис документа: Цедуља на српском језику.

²¹ Нечитко.

8.

Лом, 7 [19] септембар [1885]. Никола Сукнаров Николи Пашићу у Софију.

Шта је са Жиком и шта је у ствари. Чекамо одговор при Сеновића.
Штампар Терзић одговор плаћен.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 16.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

9.

*Софија, 9 [21] септембар 1885.
Софија Соколова Симу Соколову у Трн.*

Да ли сичкиа инструментитѣ за инженера каде си изпратил.
София

Да ли си и где послао све алате за инжењера.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 17.

Оригинал

Опис документа: Телеграм, на бугарском језику.

10.

*Трн, 8 [20] септембра 1885. Симо Соколово Софији Соколовој у Софију.
Пише да су сви алати послати Инжењеру (Пашићу) у Цариброд.*

Алата изпроводиха за Царибродѣ. Кажи инжинеру.
Соколов

Алат је прослеђен за Цариброд. Кажи инжењеру.
Соколов

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 18.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

11.

Трн, 9 [21] септембра 1885. Симо Соколов Софији Соколовој. јавља да је само део алата послат у Цариброд.

Само една частъ инструменти изпратихъ [за] Царибродъ. Кажи [инжинеру].
Соколов

Само део алата послао сам за Цариброд. Кажи [инжењеру].
Соколов.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 19.

Оригинал

Опис документа: Телеграм на бугарском језику.

12.

Софија, 14 [26] септембра 1885. Никола Сукнаров Симу Соколову. Примио је писмо у вези Пашића и одговорио на њега. Тражи да што пре пошаље алат, јер посао не трпи одлагање.²²

²² Писмо је објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, Трњнското вџот 1877. г., Софија 2000, 135.

Драгий Симо,

Писмото за Никола приехъ, отговорихъ и разбрахъ. Трѣбва да се постарашъ непременно да изпратишъ съ доносителитѣ въ щите, заштото не може да се трѣпи отлагане нито за минута. Работата напредва а срѣдства нѣма. Повѣри имъ всичко за мѣстото, гдѣто имъ е указано да предадатъ халата. За телеграмата нѣмамъ извѣстие, но това трѣбва да свършишъ.

София, 14 IX 1885.

Твой кумъ
Н. Сукнаровъ

Драги Симо,

Писмо за Николу сам примио, разумео и одговорио. Треба да се постарашъ неотложно да пошалѣш по доносиоцима ствари, јер не може да се трѣпи ни минут одлагања. Посао напредује а средстава нема. Повери им све за место где им је речено да предају алат. О телеграму немам вести, али ово треба да завршиш.

Софија, 14 IX 1885.

Твој кум
Н. Сукнаров

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 20.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на бугарском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст.

13.

*Софија, 10 [22] септембра 1885. Софија Соколова Симу Соколову.
Тражи да нареди да се посао уради што пре, да не буде касно.*

Нареди работата по бързо, че ще бъде късно.

София

Уреди што пре посао, јер ће бити касно.

Софија.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 8.

Оригинал

Опис документа: Телеграм.

14.

Непознато, 25. јула [6. августа] 1886. Никола Пашић Симу Соколову.²³

Драги Симо,

Несрећна судба балканских народа дотерала је до тога да се два братска народа закрве. Ако паметни људи и пријатељи словенски, а нарочито српско-бугарске заједнице не избију на површину и не буду меродавни при таквом развоју догађаја на балканском полуострву – онда остадосмо ми играчка у рукама непријатеља слов[енске] заједнице. Ваљда ће Бог окренути на боље.

Нама емигрантима забранио је Каравелов да се враћамо у Бугарску, те да би им угодило Милану и Гарашанину. Да „богда” да им угоди, али ја држим да неће бити никад у стању, па ма како се односио према нама. Ми ћемо за сада остати у Влашкој.

Намеран сам да средим артије и кореспонденцију док бадава седим, те да остане што је за остављање будућем нараштају. Зато те молим предај све што сам код тебе оставио Теофилу да ми испрати сигурном приликом. Пиши ми ако оћеш, мени би било драго твоје писмо.

Фала ти што си радио и потеглио око те моје несретне спреме. Да се беху пријатељи показали такви какве сам их замишљао, може бити да би се на време што учинило, али бадава, све се окрену наопако. Доцније, кад је Милан војску прикупио и кад је разбуктао јавно мњење као да ће ићи на Косово, било је доцкан. То што нисмо ни сањали било је. Српско-бугарски рат настао је. Испунила се је жеља слов[енских] непријатеља.

²³ Писмо је, преведено на бугарски језик, објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, 136.

Сигурно си претрпио и штете, јер се рат вршио у пределима где је и твоје имање. Можеш ли издржати и сачекати боље време? Пиши ми молим те. Поздравље ти од Аце, Владе и од мене, и поздравље ти твој[ој] фамилији.

25. јула 1886.

Твој пријатељ
Ник[ола] Пашић

Адресу ће ти дати Теофило.
Имаш ли какву радњу?

Једно моје писмо уватили [су] и Гарашанин се је њим користио да скине одговорност са себе. Међутим, оно писмо потврдило је да нам бугар[ска] влада није помагала и да нам није ништа дала.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л. 23–24.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст. Рукопис је нечитак. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.

15.

Софија, 11 [23] октобра 1886 – признаница којом Теофил Сарван потврђује да је од Сима Соколова примио два пакета докумената по налогу Николе Пашића.

Признаница.

Подписато²⁴ примио сам од г[осподина] Сима Соколова адв[оката] ова два пакета аманета г[осподина] Николе Пашића, и то 1. под печатом А.М.С. а други само зашивен у бело платно. У оба ова пакета су само артије, тј. писма и документи. Ово сам примио по писменом налогу од г[осподина] Пашића.

²⁴ Нејасно.

11. октом[бра] 1886. г.
У Софији

Примио
Теофил Сарван

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 25.

Оригинал

Опис документа: Признаница је на српском језику, на једној страници формата 21 x 13, 5 ст. Рукопис је нечитак. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.²⁵

16.

Без места, 3 [15] новембра [вероватно 1886]. Алекса Станојевић Симу Соколову или Николи Пашићу. Поверљиво писмо о припремама за акцију против краља Милана. Извештава о осипању редова и лошем духу, и тражи да се акција покрене што пре, јер сваки дан чекања отежава ситуацију.

Здраво,

Овом стању [о]вамо [треба] учинити крај како тако. Овако се даље не може. У неприлици си ти, у неприлици ми овде, а у најгорој на сву прилику биће они што пређоше, узеше што су хтели и вратише се назад тамо. До овог тренутка можда су већ почели тамо да их гоне, да трагају, да испитују, и ако дође до овога онда знаш шта ће бити. Трагање ће бити праћено прогласом ванредног стања, ванредно стање дотераће до затварања, затварање ће произвести отпор, а ово ти је почетак [...] ²⁶ у којој морамо, хтели не хтели, исте улоге кад започне одиграти.

Маринко је јутрос отишо назад. Он је у [...], ²⁷ не знајући шта ће са радницима с ове стране, а шта са онима који су се вратили без реда. Та грдна неприлика погоршава се до крајности различним држањем наших појединаца који не слушају нити се боје никога до Бога, који као полудели [х]оће да угазе. Како ми рече ноћас се ваљао очекивати поход једне групе, и мада им је [...] ²⁸ не јави да ли је одиста ово учињено, ваља се надати

²⁵ Телеграм је објавио и Н. Илиев, *Капитан Симо Соколов*, 137.

²⁶ Нечитко.

²⁷ Нечитко.

²⁸ Нечитко.

сваког тренутка потврди те вести. А докле се догурало у овом погледу судићеш и боље по овоме: [...] ²⁹ Милан рекао је да ће прећи у Зајечар и тамо показати све. Сва напрезања да га од тога уздрже нису помогла, и ако при походу није смакнут, он је можда већ на исповести. А овде је догорело до тога да сам [...] ³⁰ једнога–двојице ли (некога [...] ³¹ Душана а можда и још неког) Анђелићев шпијун и шта ти још не! Таква је ситуација. Она вели да се не може више чекати. Ваља пошто-пото ударити. Маринка сам вратио с надом да се неће даље протезати, да ћемо чекати још само неколико дана док оде један горе да им каже како је код нас и да ћемо ми почети, а они ако оће нек даду знак тамо, ако неће нек чекају тамо да их лове као мишеве и [...]раве ³² по својој вољи.

Косте нема. Човека сам послао, вратио се не нашавши га у Оршави. Он се одатле вратио назад и не јавља куда је. Чубри телеграфисах још јуче да ме извести шта је са њим, па од њега никаква одговора. Све горе од горега.

Ја сам оваког мњења, да вратим Мику назад и да му предам писмо да однесе, а у писму да додам како је апсолутно немогуће даље чекати па стога морамо најдаље кроз десет дана почети, ³³ и да им препоручим нек ураде исто ноћу и нек даду на знање тамо куда се надају нечему и да подухвате ствар. Може им се и дан казати, но то ако ти се на ово сагласиш, јави депешом да одобраваш и кажи дан. Спомени датум или тек нек буде знак који би означавао датум, па ћу ја знати значај. Ја ћу сачекати твој телеграфски одговор, и ако буде одобравајући онда ћу дадати човека. Дотле ће остати овде писмо код мене, да га шаљем у тако неодређеном стилу никако није од користи.

Одредивши дан ти се према томе крећи на посао у изабратом правцу, а најбоље ће бити да се гледа на овом крају наћи посла. Ја се могу надати и надаћу се том телеграму сутра. Одма[x] ћу затим упутити писмо и човека. Ако мислиш да покрај Мике и други ко дође помени у депеши, или ако мислиш да треба неко од наших да иде а не Мика, опет јави у депеши.

Ако се чека на свршавање посла како би ми хтели, не може се. Ми бар не можемо чекати како због нас тако и због оних који дођоше и вратише се тамо да падну као жртва нашег лакоумља. Па онда и ово: чекање би се отегло до касне јесени услед одласка Милановог, а како ми

²⁹ Нечитко. Очигледно је да се не ради о краљу Милану.

³⁰ Нечитко.

³¹ Нечитко.

³² Нечитко, нејасно.

³³ Подвучено у документу.

се чини они нису у стању да сврше то што мисле, и чекању онда не би било краја. Одма[х] дакле по пријему писма телеграфиши. Било да одобраваш овај мој предлог, било да га не одобраваш.

Имај на уму да ти озбиљност ситуације и нисам преставио у правој боји, јер [х]итам са писмом. Много је горе и неповољније но што сам могао навестити. А код тебе није ни мало сјајније.

[...]³⁴ овде ни гуди ни гудало вади. Нико ништа не даје, нисам могао давати ни ја од оног што сам имао за ове овамо раднике и друге потребе, тако да сам знатно окрњио првобитну суму. Нешто би се ипак могло послати, но јави на коју би адресу било најсигурније да се испрати.

Не оклевај ни једног тренутка.

3. XI

А. Стан[ојевић]

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 10–11.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на три странице формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види коме је писмо упућено. Међутим, како се налази у заоставитини Сима Соколова, можда је послато њему. Могуће је, такође, и да је било намењено Николи Пашићу, јер је у то време њихова преписка ишла и преко Соколова.

17.

*Пловдив, 8 [20] септембра 1888. П. Славејков и други поздрављају
Николу Пашића и његове партијске другове, који се налазе у Софији.*

София, Никола Пашичъ

Въ Вашето лице като водителъ на братска нам сърбска радикална партия поздрављава съ состаналото тука всичките сърбски патриоти

³⁴ Нечитко.

Славейков
Странски
Стојанов
Ризов
Стојанович

Вашу личност, као вођу братске нам Српске радикалне партије поздрављамо са ту [присутним у Бугарској] свим осталим српским патриотима.

Славејков
Странски
Стојанов
Ризов
Стојановић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 30.

Оригинал

Опис документа: Телеграм. На бугарском језику.

Без места и датума. Рајић [Никола Пашић] Симу Соколову. Обавештава га да су купци свиња које наводно гаје рекли да причекају с продајом, јер пијаца није баш најбоља, а да ће се он распитати кад ће бити и то му јавити. Купиће још хране и то му послати. Поздравља га заједно са другим пријатељима.

Драги Симо!

Јуче сам се вратио с пута. Ишао сам да се видим са купцима [за] наше трговске производе, па ми рекоше да се претрпимо неко време, јер пијаца није сада најбоља. Зашто се је погоршала не кажу ми, али се надам до недеље сазнати. Међутим, ми ћемо трговину продужити и свиње боље спремити но што би се могло у том кратком времену. Храну ћу данас купити и гледаћу да је што скорије испратим. Ти је тамо смести на сигурно место да не пропадне. Ако си што говорио са трговцима из суседства да дођу и стоку [купе] ти ми јави два-три дана раније, јер може

бити да ћу бити другим послом заузет и да нећу моћи одма[х] доћи или да сам гдегод на путу. Поздравље ти много од мене и осталих пријатеља.

Рајић трговац

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 31.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Ауторство Николе Пашића утврђено је на основу рукописа којим је писано, а који је идентичан као у другим његовим писмима Соколову. Садржај указује на конспиративне активности.

18.

Видин, без датума. Алекса Станојевић Николају Сукнарову у Софији.

Отложено плащане. Чјакамъ отговоръ отъ горе Няколко книги (Тимокъ) конфискувани
Станоевичъ

Превод на српски:

Одложено плаћање. Чекамо одговор од врха. Неколико књига (Тимок) је заплењено.

Станојевић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 28–28 гръб.

Оригинал

Опис документа: Телеграм. На бугарском језику.

19.

Без места и датума. Никола Пашић Симу Соколову – моли га да помогне њему блиским људима да добију неки посао у Бугарској.

Симо!

Гледај молим те нареди ове људе на какав посао. По наредби власти он не могу овде остати, зато ће бити најбоље да се врате на своје старо место и занимање. За Богдана проговори коју реч Анти Џацићу да га прими у службу, јер човек је слѣдовао позиву и дужности својој и више ништа није учинио. За Алексу, Филипа, Ђоку, Петра, гледај те им дај какви посао на железници.

Твој друг
Никола Пашић

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 29.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод.

20.

Без места и датума. Концепт писма Николе Пашића председнику црногорског Министарског савета, Божу Петровићу.

Поштовани господине³⁵

Душманска рука која окреће судбом Краљевине Србије, машила се је западног краја Србије да по њој позатвара, осуди и убије све оне врле и дичне синове Србије, који су по срцу и роду решени пре да мртви буду но да жртвују част и будућност Србије. народ је решен да одбрани своје

³⁵ Изнад тога прецртано: Ваша светлости, љубљени господару, што указује да је првобитна замисао аутора да писмо буде послато књазу Николи Петровићу.

прваке или да с њима заједно изгине. Народ је решен да спасава Србију и српство.

Ко [је] Србин и српски осећа и мисли, тај ће помоћи браћи у невољи. Увек смо уверени били да блиста непомрчено сунце српске слободе над Црном Гором и њеним врлим и јуначним синовима, и да су свагда готови били „за крст часни и слободу драгу” пролити³⁶ своју крв, и то уверење нас гони да учинимо абер браћи да народ српски у Србији усто је да брани себе и цело српство.

Ко је брат нека притекне у помоћ³⁷ што пре, јер брза помоћ трипут је помоћ. Спасавајмо Србију и остале земље српске у Турској.³⁸ Докле се Бугарска увећава, докле се и акција за анексију Босне и Ерцеговине спрема, може ли српство остати живо, ако остале српске земље не пригрли себи и не сачува их од неситих суседа. Ми идемо браћи упомоћ, а ако је остало српство труло и немарно, то ћемо ми и они и сви пропасти. Ми гинемо с чашћу.

Испод тога:

Великом војводи Божу Петровићу, председнику Књажевско-црногорском министарству.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 32.

Концепт

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној страници формата 38 x 24 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види време и датум настанка. На основу рукописа може се закључити да је аутор овог концепта Никола Пашић.

Без места и датума. Никола Пашић црногорском књазу Николи Првом. Тражи помоћ у наоружаним одредима ради свргавања краља Милана с престола, и моли га да преузме вођство у даљем националном раду на ослобођењу и уједињењу српског народа.

³⁶ Испред ове речи прецртано *наћи се браћи у невољи и љутом боју.*

³⁷ Испред ове речи прецртано *помогне.*

³⁸ Иза тога прецртано *Време је такво да ће Србин.*

Његовом височанству, књазу црногорскому Николи Првом

Ваше височанство, љубљени господару,

Познато је Вашему височанству данашње жалосно стање Србије и народа у Србији. Народ србски у Србији страда данас више него игда од Косова и пропасти српског царства. Људи који мисле и говоре за унапређење и уједињење српства убијају се, труле по тамним апсанама и терају се из Србије, а издајници србства тргују са народом, хоће Србију да предаду и туђему игу да подвргну, хоће да спрече пут српског унапређења и уједињења на општу штету свију Срба.

Народу србском у Србији није могуће трпити зла која му се чине од стране издајника србског, па је зато народ решио да се силом народном сузбије свака опасност која Србији прети од стране издајника, да се издајници србства поватају и народном суду подвргну, да народ сам своју судбину решава и отиде к цели унапређења и уједињења србства. Но да би се народ од овога великога зла могао отрести, устаће на оружје да зло сузбије силом народном.

Ради постигнућа ове велике народне цели народ србски тражи помоћи од свакојего Србина који мисли за србство и опште србске интересе. Тражи помоћи особито од онога на кога цео народ србски полагаје највишу надежду за избављење и саједињење целог србства, тражи помоћи Вашег височанства, јер ти си Господару онај на кога народ србски полагаје надежду да ћеш му бити избавитељ.

Сад је време и прилика да се Србија избави од велике несреће и да своју домаћу кугу истријеби из Србије. Ако се ова прилика пропусти, после неће бити лако поправити и улучити оваку згоду, јер сада је народ у Србији узрујан, хоће да се спасе од издајника. Ваша и најмања помоћ дати ће народу велике куражи. Ако Ваше височанство дозволи да у Србију пређе 600–1.000 наоружаних Црногораца, народ ће србски бити победиоц и сам ће расправити своја питања.

Наш изасланик доставити ће Вашему височанству целу повест по овој врло значајној ствари, и ми остајемо у пуној надежди да ће народ србски наћи Вашег одзива и да ће Ваше височанство и у овој прилици показати своју владалачку наклоност према србству.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 33–34.

Концепт

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на једној две странице формата 38 x 24 см, на десној половини листа. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. Из текста се не види време и датум настанка, али се на основу и овог рукописа може закључити да је аутор концепта Никола Пашић. У пропратној архивистичкој белешки на бугарском језику, која се чува уз још једну копију овог концепта, наводи се да је писмо послато, и да га књаз Никола није задржао у тајности од својих министара, већ је обелоданио његов садржај, па је та вест убрзо стигла до Краљевине Србије. Писмо је, дакле, било послато на Цетиње.

21.

Без места и датума. Алекса Станојевић Симу Соколову.

Извештава да је ситуација све лошија, да су њихови људи примећени, да су почеле потере, и да је део њих прешао у Бугарску, где би требало да остану непримећени.

Здраво,

Сваког часа све црње и горе. Овог момента стиже ми вест да су приметили прелажење радника и пренос алата, да је услед тога наступила потеря за људима, да је на тај рачун дигнут срез зајечарски и нешто од књажев[ачког] округа, и да је услед свега тога Раша морао са још 40 радника овамо прећи. Тридесет их је и раније око плота склоњено, и сад имамо 70 и више радника који чекају на послове.

Јавио сам да за 2-3 дана остану непознати, дотле мислим добићу од тебе депешу шта да се ради са њима.³⁹ Да се јаве као бегунци не би било практично стога што их не би овде задржали него би их упутили у унутрашњост, а кад тамо оду за нашу радњу никако се не могу употребити. Одма[х] ми телеграфиши шта мислиш. Да остану за дуго непознати такође је немогуће. На сву прилику још ће их прећи, те мислим да би се могли поверити [...] ⁴⁰ поп Лукиној па да пређу тамо. Нека се веру по шумама неколико дана док ми не будемо готови. Ако ово усвојиш јави депешом да и то одобраваш.

³⁹ Подвучено у документу.

⁴⁰ Нечитко. Једна реч.

Особеним писмом које ћеш такође данас добити јавио сам ти да би Мика могао отићи назад и однети твоје писмо с поруком шта да се ради. Он би нарочито за то био употребљив што би му дао да понесе и печате, јер овуда нема се где печатати осим у Рушчуку, па и то веома неподесно.

Да би разумео боље, телеграфиши ми тако да могу сватити да се одговор односи и на прво и на друго моје писмо, мада ћеш ти оба та писма једном поштом добити.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 12–12 гърб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на две странице формата 21 x 13,5 ст. Уз документ је приложен и његов бугарски превод. На крају текста је иницијал А, али је по рукопису јасно да је реч о Алекси Станојевићу. Могуће је да је писмо било послато Пашићу, јер је преко Соколова ишла и преписка с њим.

22.

[Зајечар, ?] Алекса Станојевић Николи Пашићу. Обавештава га о припремама за нови устанак. Извештава га о стању међу завереницима, о подели на две струје, и начину како да емигранте пошаље ка граници. Јавља о текућим трошковима.

Здраво,

После твоје депеше није ми остајало ништа друго но да идем ближе месту од куда добијам вести и да видим шта је у ствари. За мене одиста је тако озбиљно изгледала ствар да сам после примљеног писма био готов на све, а видим тако је исто и на тебе удејствовала иста вест. Састао сам се у Кули са Маринком и од њега ово сам чуо: у почетку је прешло тријестину људи да узму алат, пренешено је и склоњено 17 пијука, но то није могло да остане у тајности те је власт наредила истрагу, почела је неке да тражи и да вата и услед тога Раша са двајестину друштва пребегне. Власт је одма[x] све те огласила за ајдуке и неке по срезу поватала и поапсила. Чуло се да је око 25 људи затворено но човека који

је нарочито ради овог наишао још нема да се враћа. Као што видиш, не стоји онако како је јављено.

Твоја депеша добро ми је дошла и ја о њој нисам ништа говорио али сам назирао на то да се одма пређе ако је апсолутно немогуће стишати ствар. Мислило се, већало, плаћало и разгађало и напослетку се на ово и све то свело, да се прешавши како-тако склоне и да се не почиње до распуста резерве, а међутим да се пошље човек са поруком да ћели који прећи макар ми и не призивали ствари, или их молити и и убеђивати да одпочнемо.

Јутрос сам испратио Мику са твојим писмом, коме сам и сам додао што је по мом мњењу требало додати. Саопштио сам му мњење о започећу као одлучно и навео мимо твојих разлога и неке друге који апсолутно онемогућавају трпљење и чекање на њи[x]ову припрему. Дао сам и проглас и рекао му да на њему потпише само твоје име, у име свију емиграната. А дао сам му знак којим би могао одма[x] да јави депешом јесу ли примили наш предлог или су га ипак одбили и на које време.

Као што видиш, начисто би овако било: хтели не хтели они тамо, ми на овоме крају [морамо] да чекамо по распусту резерве. Резерва ће бити распуштена око 15, а ми бисмо могли око 20. Ти би се кренуо са борцима кад би јавили одговор одозго. Такво је мњење за сада. Мислиш оно ће опстати? Опстаће ако га ми подржимо, не подржимо ли га то ће бити измењено као и многа до сада. Тако ће бити једнака и наша велика жеља да урадимо што договоримо и потврдимо са свим друговима, да радимо по одлуци свију биће само жеља. Нужно је да се ми одлучимо. Одлучимо ли се на ово на оно, одлука је и свију остали[x] таква: наше главе морамо изложити опасности од другова за случај неуспеха, од непријатеља, а за[...]⁴¹ и за случај успеха ако би нас смрт пре уграбила. Али без тога не може ништа бити, буди уверен. Иначе колебаћемо се од дана до дана, одлучивати час ово час оно, повијати се по мњењу час оне струје што без размишљања јури у акцију, час опет оне друге што сад има пуно разлога да се ништа не почиње без спреме и споразума итд. А богме у пословима ове врсте лако не иде, нити се на такав начин може што учинити. Тако дакле ваља радити. Кад се ми одлучимо посао је свршен. Ти дакле гледај шта ћеш према овоме радити и тако и удешавај тамо. Милоје је јавио да је у Зајечар дошао још један батаљон, дакле су два са 1.200 људи а 800 пушака. То ће рећи сви немају оружје. Сва та војска борави сада на Краљевици.

Један од тих што су дошли овуда да узму учешће отишао је прекјуче у Н[ови] Хан да тамо каже шта зна о свему. Досадило му је

⁴¹ Нечитко.

бајаги да чека, а биће да је с планом и досад чекао. Он ће без сумње показати алат и тад наступа велика опасност. Проказаће друге ствари ако су му поверавали они наши. Све се бојим онима у Беог[раду] не науди. Обратио сам им пажњу на ту могућност и поручио да се пазе. Тај се зове Спасоје и Херцеговац је.

Ако крећеш раднике на ову страну може се под изговором да иду на друм Видин и Кула који се баш сад предузео градити и на коме послу може бити по 2–300 људи увек. Нек с том целим путују. Ту ће се и они наши склонити, осим то неколико вуцибатина што ништа друго не ради но бекрија тамо око границе. Од њи[х] само и јесте тешко. Маринко ми се жали да не сме од њих тамо да борави више, толико су [...]дани⁴². Рече ми да је до сада потрошено на људе што се тамо око њега налазе око 600 гр[оша] и тражи да то платим. Ја сам му пређе дао 1½ наполеона, а ово што ми сад тражи видићу ако можемо скупити од они наши људи који имају, но они су тако затегнути да нико ништа не да. Због тога сам морао давати гди је неопходно било од они пара што су сад код мене. дао сам до сад близу 20 нап[олеона]. Чисто ме страх да тако невиђено све оду. Видим од свачега рачун, али рачун без тога ништа.

Уздравље
А. Ст[анојевић]

У наставку:

Данашњу депешу твоју не разумедох, т[о] је[ст] не знам коме да јавим да је лицитација 16. Кажи ког управ[о] дана да држим лицитацију. Телеграфирај.

Данас се састајем са Костицом. Ако пристане послаћу вам га тамо.

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 14–14 грѣб, 15–15 грѣб.

Оригинал

Опис документа: Писмо је писано на српском језику, на четири странице формата 21 x 13,5 ст. Ауторство се може утврдити по иницијалима на крају, и вероватно се ради о Аци Станојевићу. Ово писмо свакако је било намењено Николи Пашићу, што се види из захтева да се потпише проглас народу у његово име, које се не наводи непосредно, али то свакако не би могао бити Соколов. Пашић је Соколову вероватно оставио писмо на чување.

⁴² Нечитко.

23.

Без места и датума. Никола Пашић Симу Соколову. Шаље му још два радника да их употреби за посао о ком су говорили.

Симо!

Ево ти шаљем још два радника, употреби их на посао за који смо говорили.

Твој НП

БИА, фонд 34 Симо Соколов, арх. јед. 8, л 26.

Оригинал

Опис документа: Цедуља, формата 10 x 13, 5 ст. Ауторство се може утврдити по иницијалима на крају

Nedeljko V. Radosavljević

**SIMO SOKOLOV AND SERBIAN EMIGRATION
IN BULGARIA 1883-1886.**

- Documents -

Summary

This paper represents critical edition of documents from the „Simo Sokolov“ fond, thematic section 8, which are kept in the Bulgarian Historical Archives in Sofia. The records are written in Serbian and Bulgarian. They are related to correspondence of Nikola Pasić and other Serbian immigrants, who fled to the Principality of Bulgaria after the collapse of the Timok Rebellion in 1883, with their Bulgarian colleagues and counterparts who remained in the Kingdom of Serbia. Simo Sokolov, a Bulgarian lawyer, reserve officer and politician, had a particularly important role in the treatment of Serbian immigrants and supporting the realization of their ideas. He was a former student of the Great School in Belgrade and a volunteer in the army of the Principality of Serbia during the Serbo-Ottoman War 1876-1878. The above-mentioned documents shed light on the conditions of Serbian emigration before, during and after Serbo-Bulgarian War in 1885. They also contribute to a better understanding of emigrants' political goals and plans.

Keywords: Simo Sokolov, Nikola Pasić, King Milan Obrenović, Serbia, Bulgaria, emigration, coup.

Чланак примљен: 18. 04. 2013.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 02. 09. 2013.